

In memoriam:
prof. dr. sc. MIROSLAV BERTOŠA,
professor emeritus

prof. dr. sc. MIROSLAV BERTOŠA, professor
emeritus (Beograd, 17. svibnja 1938 – Pula, 24.
kolovoza 2023)

Dana 24. kolovoza 2023. nenadano nas je napustio vrsni istarski povjesničar, znanstvenik i kulturni djelatnik, *professor emeritus* Miroslav Bertoša. Ogroman je izazov pronaći prave riječi koje bi mogle biti dostojne tako velikoga čovjeka osebujne osobnosti i životopisa koji životnim i čitalačkim iskustvom, spisateljskom djelatnošću, neskrivenom strašću za čitanjem umjetničke proze i poezije, kao i neospornim narativnim talentom izaziva neizmjereno poštovanje i divljenje...

Moj je prvi susret s profesorom započeo u drugom semestru 2010, kada mi je na preddiplomskome studiju povijesti predavao obvezni kolegij „Historiografija“. U kasnijoj fazi studiranja opredijelila sam se i za njegove izborne kolegije „Svakodnevica Europe: stanovanje, hrana i odijevanje (XVII-XVIII. stoljeća)“ te „Mentalna Europa: od medijevalnih barbara do EU“. Profesora pamtim kao odličnoga znanstvenika i nadahnjujućega predavača koji je u mojim očima bio oličenje rijetke stvaralačke poletnosti i vitalnosti zbog neprestanoga bivanja u pokretu, održavajući predavanja u raznim gradovima. Osim na matičnome Odsjeku za povijest i studiju Kultura i turizam na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, predavao je i na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Rijeci, Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Odjelu za informatologiju i komunikologiju Sveučilišta u Zadru te poslijediplomskim doktorskim studijima sveučilištâ u Splitu i Dubrovniku. Često sam ga susretala na događanjima posvećenima promoviranju knjiga u prepoznatljivome ležernom izdanju, spremnoga na kilometarska pješačenja tijekom kojih su zasigurno nastajali asocijativni bljeskovi, mogući fragmenti nekog budućeg članka ili knjige. Gotovo je svaki razgovor s njime bio prožet raznovrsnim jezičnim nedoumicama, ali i preporukama za čitanje literature senzibiliteta. Na jednome od takvih sačuvanih popisa nalaze se prozni tekstovi „egzotičnijih“ portugalskih i hispanoameričkih autora, kao što su: Roberto Bolaño, Felisberto Hernandez, Mario Vargas Llosa, Fernando Pessoa, José Saramago, Juan Gabriel Vásquez...

Njegova su predavanja obilovala referencama na mnogobrojne povjesničare unutar i izvan granica hrvatske i europske historiografije. Premda je u svojim radovima navodio da se ne smatra „predstavnikom“ ni ‘sljedbenikom’ francuskih analista, ‘škole Annales’ i ‘nove povijesti’¹, naglašavao je da je oduvijek bio „pozorni čitatelj njezine historiografske interdisciplinarnе i multidisciplinarnе produkcije“¹,

1 Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb: Anti-barbarus, 2002, 9.

a u interpretaciji arhivskih vrela posezao je za kombinacijom viševrstnih pristupa i modela unoseći svježinu svojim jedinstvenim umjetničkim izričajem. Odmaknuo se od tradicionalne historiografije u kojoj je primat zauzimala vremenska dimenzija, odnosno politička, diplomatska i vojna povijest, ističući da povijesna promjena nastaje kao rezultat „dugoga trajanja“, dok je pojedinačni događaj samo manifestacija promjene koju katkad može ubrzati.² Baveći se poviješću Istre u doba Venecije od konca XV. stoljeća do propasti Republike 1797, kao i proučavanjem historiografije i metodologije zanata povjesničara, u hrvatskoj je historiografiji napravio značajan iskorak primijenivši avangardne metodološke postupke francuske škole *Annales* te referirajući se često u svojim radovima na mnoga djela njezinih praktičara kao što su: Philippe Ariès, Marc Bloch, Fernand Braudel, Pierre Chaunu, Georges Duby, Lucien Febvre, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Michel Vovelle i dr., čime je umnogome pridonio njezinoj modernizaciji.

Etos i etnos zavičaja (1985), *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću* (1989), *Istra: doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)* (1995), *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli* (2002), *Istra, Jadran, Sredozemlje: identiteti i imaginariji* (2003), *Doba nasilja, doba straha: vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća* (2011), *Historabilije XVI. – XVIII. stoljeća. Mali svijet Istre u doba Venecije* (2019) samo su neke od njegovih odabranih studija koje predstavljaju izniman doprinos demografskoj i socijalnoj historiji, historiji mentaliteta i mikrohistoriji. Slijedeći razvoj suvremene svjetske historiografije, knjigom *Kruh, mašta & mast: prizori i memorabilije o staroj Puli (1947.-1957.)* (2007) afirmirao je zapostavljeno područje istraživanja – egohistoriju (*égo-histoire*)³ – pišući o osobnoj povijesti koju doživljava u dramatičnome kontekstu opstojnosti i u sebi nosi cijeli život te o mentalitetu toga vremena.

Profesor Bertoša imao je iznimnu sposobnost da u naizgled suhoparne povijesne podatke unese potrebnu živost svojim osebnim stilom izražavanja, prožetim jezičnim dosjetkama. Odbacio je zaključivanje o demografskim fenomenima samo na osnovi golih kvantitativnih podataka tvrdeći da u takvim statističkim izračunima čovjek postaje „depersonaliziran“, „utopljen“ u moru brojeva, sveden

² ISTI, „Povijesni događaj, naracija i ‘političko’ u ‘novoj historiji’ (Saopćenje o jednom nesustavnom razmatranju)“, *Politička misao* 23/3 (1986): 117.

³ Njezinim je utemeljiteljem francuski povjesničar Pierre Nora koji je 1987. objavio zbornik *Essais d'ego-histoire*. Uvodeći koncept „mjesta sjećanja“ (*lieux de mémoire*), napominje kako su ona zamijenila prethodna „okruženja sjećanja“ (*milieux de mémoire*) (Pierre Nora, „Između sjećanja i povijesti“, *Diskrepancija* 8/12 (2007): 135-136). Ukazuje na nastojanje za očuvanjem i arhiviranjem prošlosti u sjećanju kao „uvijek aktualnom fenomenu koji uvezuje proživljeno u vječnu sadašnjost“ (137-138). „Sjećanje diktira, a povijest zapisuje. Stoga povijesni događaji i knjige iz povijesti zaslužuju posebnu pozornost jer nisu tek mješavina povijesti i sjećanja, oni su sredstva kojima se sjećanje upisuje u povijest.“ (160)

tek na matematičku varijablu.⁴ Sagledavajući prošlost „odozdo“ minucioznim analizama povijesti svakodnevice, usmjerio je istraživački interes prema živopisnome ocrtavanju pojedinačnih i kolektivnih ljudskih sudbina, napose prema istarskoj svakodnevici i tegobama običnih ljudi s rubova društva, žrtvama velikih pokreta, preokreta, ratova i nesreća. Smatrao je da se „u svakome mikrokozmosu (...) zrcale veliki i prijelomni događaji, a svatko od nas u sebi nosi nepisani arhiv proživljenog“⁵. Baveći se pasionirano malim čovjekom, ukazivao je da su socijalni trenuci bili glavnim pokretačima velikih događaja. Arhivske spise prošlih vjekova interpretirao je konstruirajući zanimljive priče o marginalnim društvenim skupinama, prepune različitih životnih epizoda i literarnih primjera. Upravo su zbog toga studenti vrlo rado upisivali njegove kolegije, a svojim je mentorskim radom odgojio brojne generacije povjesničara.

No, profesor Bertoša nije bio samo vrsni povjesničar već i „čovjek pera i književnog izraza“ koji je pisao eseje, članke, osvrtne, prikaze i kritike u raznim edicijama, kao i feljtone koje je objavljivao u puljskome dnevniku *Glas Istre*. U njegovim se radovima ogleda multidisciplinarnost i interdisciplinarnost pristupa povijesnim temama, a posebice „majstorstvo kojim znanost pretače u artizam, u neobično ugodno štivo“⁶, kao što je to istaknuo akademik Branko Fučić u časopisu *Kolo* povodom 60. godišnjice života Miroslava Bertoše. Bio je istodobno ushićeni čitatelj i arhivskih dokumenata i umjetničke književnosti. Rad na spisima smatrao je odličnom vježbom za razvijanje znanstvenoistraživačke i intelektualne kritičnosti.⁷ Kao znanstvenik minuciozno je istraživao arhivske fondove i zbirke u nizu domaćih, ali i inozemnih arhiva – od Pazina, Kopra i Rijeke preko Zagreba, Zadra, Dubrovnika i Pule pa sve do Trsta, Udina, Venecije, Loreta, Macerate, Vatikana i Pariza. O tome što su za njega značili arhivi svjedoči citat Antuna Vujića iz Predgovora pretposljednjoj knjizi profesora Bertoše, *Historabilije XVI. – XVIII. stoljeća. Mali svijet Istre u doba Venecije*, opisujući ga kao „majstor(a) nalaženja dokumenata iz labirinta višekratno pretraženih arhiva kao doživljenih slika stvarnosti koje žive bezvremenski snagom neposrednosti i pojedinačnosti.“⁸

Na predstavljanju zbornika priređenoga u njegovu čast 24. rujna 2013. na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, profesor Bertoša je u svojem emotivnom govoru

⁴ M. Bertoša, „Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41–42 (1999–2000): 345.

⁵ ISTI, *Trošenje života. Gdje li je život što ga izgubih živeti?*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2023, 113.

⁶ Branko Fučić, „Povjesničar Miroslav Bertoša: o 60. obljetnici života“, *Kolo: časopis Matice hrvatske* 8/3 (1998): 18–23.

⁷ M. Bertoša, *Trošenje života*, 249–250.

⁸ ISTI, *Historabilije XVI.-XVIII. stoljeća. Mali svijet Istre u doba Venecije*, Marčana: Udruga Susreti na dragom kamenu – Povijesni i pomorski muzej Istre, 2019, 11.

istaknuo kako idealnim stanjem koje jedan znanstvenik može zamisliti smatra stanje vječnoga *discipulusa*, ono u kojemu doživotno uči, zaključivši kako težnja za stalnim usavršavanjem i povećavanjem znanja potiče nadu u daljnje istraživanje i objavljivanje novih znanstvenih studija. Čitanje je doživljavao kao mentalnu i sveukupnu životnu nadogradnju, o čemu nam ostavlja svjedočanstvo u posljednjoj, 21. knjizi *Trošenje života. Gdje li je život što ga izgubih živeti?*:

Sva ona uspravna stajanja za katedrama, šetuckanja dvoranama i predavanja o povijesnim i interdisciplinarnim temama, ni izdaleka nisu uspijevala obogatiti i učvrstiti moje mentalne podeste i intelektualne odskočnice koliko je to polazilo za rukom upornim i kontinuiranim čitanjem.⁹

O njegovu izraženom afinitetu prema književnim temama svjedoči i činjenica da je svoja predavanja obogaćivao aluzijama na autore romana koji su danomice privlačili njegovu čitalačku pozornost. Nije robovao žanrovima niti pojedinim književnim imenima, već ga je privlačila unutarnja zagonetna kvaliteta knjige te je njegov „najomiljeniji pisac“ uvijek bio onaj kojega je trenutno čitao. Doživjela sam ga kao jednu od rijetkih osoba iznimnih intelektualnih sposobnosti i načitanosti koja zna zaintrigirati nečiju pozornost posebnim načinom govorenja i izražavanja, majstorskim oblikovanjem neobičnih i umjetnički privlačnih naslova, pripovijedaњem u stilu lijepo književnosti, kao i cjelokupnom svojom oštromnom pojavom. Svaki je razgovor s njime bio vrlo ugodan, poučan i prepun nadahnuća, a njegova je osebnost svakako dolazila do izražaja u mnogim segmentima.

Imao je zavidno umijeće poigravanja riječima i pretvaranja misli u intrigantan tekst, odnoseći nas s lakoćom u neki dublji svijet promišljanja o raznim temama, a danasve o samom smislu i važnosti čitanja. Na svojim je predavanjima, ali i u tekstovima napominjao kako je čitavog života bio i ostao – čitač, čitalac, čitatelj, odnosno *homo ludens* preobličen u čitatelja proizašlog iz istoimene znamenite studije Johana Huizinge. Doživljavao se i predstavljao kao dosljedni i zaigrani *lector ludens*, „mentalni hodač“ koji ponire u dubinu knjiga i svjetova mnoštva autora kako bi otkrivao široku lepezu doživljaja te „upijao emocionalna stanja, misli i ideje, nadahnuća i poticaje skrivene po pejzažima, stazama i oazama (njihovih) redaka i meandara“.¹⁰

Bio je neprijeporni knjigoljubac, fanatični čitatelj uronjen u stranice koji je knjige doživljavao poput „živog pijeska u koji su svi bibliofili (...) osuđeni prije ili poslije – potonuti!“¹¹ Čitanje mu je predstavljalo najdinamičniju i najčvršću životnu konstantu otvarajući nove problemske, spoznajne i doživljajne vidike,

⁹ ISTI, *Trošenje života*, 432.

¹⁰ ISTI, „Lector Ludens“, *Hrvatska revija XXI/2* (2021). <https://www.matica.hr/hr/663/lector-ludens-32045/> (posjet 5. 11. 2023).

¹¹ ISTI, *Trošenje života*, 20.

ali i labirinte vlastite unutrašnjosti. Knjige su postale njegova „duševna hrana“, „uzorita bića“ veličanstvenoga *Knjigograda* koji podrobno opisuje na stranicama svoje posljednje knjige, a krasi ga više od impozantnih pedeset pet tisuća knjižnih izdanja!

Stapao se s dušom knjige čitajući uz nezaobilazan alat po kojem ga pamtimo i pred katedrom – olovkom je po rubovima osobnih knjiga ispisivao komentare, asocijativne misli i dojmove polemizirajući s autorom ili izražavajući prožimanje i poistovjećivanje sa sadržajem, nastojeći ih tako višeslojno iščitati, ali i dubinski proživjeti. Često je isticao da je kućnu biblioteku obogaćivao prijevodima istih naslova jer ih je svakim ponovnim čitanjem mogao doživjeti iz različitih perspektiva. Naglašavao je da višekratno iščitavanje već pročitanih knjiga otvara nova doživljajna iskustva i nesagledive „mentalne pejzaže“.

Zaključno možemo reći kako je profesor Miroslav Bertoša svojom neumornom šezdesetogodišnjom znanstvenoistraživačkom djelatnošću i iznimnom erudicijom obogatio ne samo domaću nego i inozemnu historiografiju, zbog čega mu dugujemo ogromnu zahvalnost. Tematskim i metodološkim inovacijama otvorio je nove istraživačke perspektive te proširio obzore poznavanja i razumijevanja složenosti novovjekovnoga istarskog društva mnogo dublje nego itko prije objašnjavajući kontinuitet njegovih dubokih i korjenitih promjena u vremenu i prostoru. Dugogodišnjim pedagoškim radom ostavio je neizmjeran utjecaj na brojne generacije povjesničara i na one kojima tek predstoji znanstveno-nastavna karijera. Međutim, da bismo u potpunosti proniknuli u slojevitost i bogatstvo njegova stvaralačkog univerzuma, potrebno je spoznati i razumjeti njegov istančan književni *alter ego*, jezični senzibilitet i neraskidivu povezanost s tekstom koji je za njega predstavljao intelektualni spoznajni let prostranstvima literarne ekstaze i svojevrsne avanture duha. Sve do konca svojega životnog putovanja zanosno se prepuštao izgubljenom i nepovratnom svijetu knjiga s kojima je naposljetku ostvario i posljednje, oproštajno čitanje. No, njegova će djela nastaviti živjeti u nama ako se istinski prepustimo prožimanju s njegovim misaonim pretapanjima koja produbljuju naše intelektualno i emotivno bogatstvo, a svakim novim iščitavanjem oživjet će neizbrisiv trag njegove prisutnosti u našim sjećanjima.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
55
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo consists of the letters 'FF' in a stylized, bold, sans-serif font, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*